

POZSONY FERENC

AZ ERDÉLYI ÉS A MOLDVAI NÉPBALLADÁK TÁRA

Anépballadák összegyűjtésének, kiadásának szükségességét és jelentőségét a magyar elit a 19. század közepén fogalmazta meg, amikor gyors lépésekkel megkezdődött és kibontakozott a polgári magyar nemzet, nemzeti kultúra és identitás kiépítése (Löfgren 1989). A hazai értelmiségiek általában nyugat-európai, legtöbbször német példák alapján kezdtek érdeklődni a falusi földművesek ajkán élő balladák iránt. Mivel Kelet-Európában igencsak megkésett a nemzetállamok kiépítése, a folklórnak, a népballadának, elsősorban a nagytörténelmek és a nagyhagyományok hiányában, megnőtt a szerepe a nemzeti műveltség megszerkesztésében, valamint a nemzeti azonosságtudat kiépítésében, megerősítésében és reprezentációjában (Hofer 1989, 1991; Niedermüller 1991; Blaga 1936).

Érdekes tény, hogy a legkorábbi hazai folklór- és balladagyűjtésekre a magyar nyelvterület keleti peremterületén került sor. Petrás Ince János (1813–1886), Moldvában élő művelt minorita szerzetesap, Döbrentei Gábor, a MTA titkárának kérésére még 1841-től kezdett hozzá a csángó falvakban élő magyar nyelvű folklórszövegek, köztük balladák leírásához. Habár lejegyzéseinek egy részét még életében közzölték a Pesten megjelenő *Tudománytárban* és *Magyar Nyelvőrben*, moldvai balladagyűjtései azóta sem váltak a magyar nemzeti folklórkorpusz, kultúra szerves részévé. (Domokos 1979, Tánzos 2014.)

Kriza János 1842-ben, a Kisfaludy Társaság pedig 1843-ban tette közzé első ízben gyűjtési felhívását. Mivel a tudós társasághoz csakhamar igen jelentős folklórszöveg érkezett be, Erdélyi János összesen 176 gyűjteményből

válogatta össze a *Népdalok és mondák* köteteit, melyekben összesen 1392 verses alkotás és 35 monda, mese látott nyomdafestéket. A háromkötetes folklórgyűjtemény anyagát öt gyűjtő 115 székelyföldi szöveggel gyarapította. (Erdélyi szerk. 1846–1848. Lásd Olosz 2003: 73.)

Kriza Jánosnak köszönhetjük az első jelentősebb székelyföldi népköltészeti gyűjtemény megszerkesztését és kiadását. A művelt unitárius lelkészben viszonylag korán megfogalmazott az a gondolat, hogy teológusokkal, barátai-val és munkatársaival együtt összegyűjti a szülőföldjén élő folklóralkötéseket, népballadákat. Németországi tanulmányútja során korábbi elhatározása tovább erősödött, s német minták alapján kutatási tervét, programját még tudatosabban megfogalmazta. (Antal–Faragó–Szabó 1971: 68–69.) *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjteményének első kötete végül is Kolozsvárt jelent meg 1863-ban (Kriza 1863). Második kötete azonban csak másfél száz évvel később, 2013-ban látott nyomdafestéket (Kriza 2013, Szakál 2012).

A gyűjteményben közölt klasszikus székely népballadák jelentős mértékben növelték a hazai magyar értelmiségi réteg büszkeségét, akik a nemrég felfedezett ószékely balladákat a magyar nemzeti műveltség igen becses részének tartották. A *Vadrózsákban* közzétett balladaszövegek legművészebb részét a kiegyezést követő évtizedekben beszerkesztették a népiskolákban használt tankönyvekbe. A székely népballadák így széles körben ismertté váltak az egész nyelvterületen, s csakhamar kanonizálódtak a magyar nemzeti irodalom szimbolikus szövegeiként.

A gyűjtemény megjelenését azonban heves eredetvita követte, mivel fiatal román értelmiségiek azzal vádolták meg Krizát, hogy a kötetében közölt balladákat voltaképp román folklórszövegekből fordította magyarra. Az Arany János által *Vadrózsapörnek* nevezett értelmiségi disputa végül is újabb terepgyűjtéseket, elmélyült és szerteágazó összehasonlító vizsgálatokat eredményezett, melyek végül is egyértelműen bebizonyították, hogy a kelet-európai népeknél összegyűjtött balladatípusok nemzeti változatai nemcsak a szomszédos népeknél, hanem szerte Európában előfordulnak. (Német G. 1982, Zsigmond 1982.)

Kriza János és gyűjtőtársai áldozatos munkával végül is változatokban gazdag gyűjteményeket alkottak és szerkesztettek, melyek sikeresen bizonyították, hogy a népballadák a magyar népköltészet szerves részét alkotják, sajátos etnikai vonásokkal rendelkeznek, nem utolsó sorban pedig különleges esztétikai, költői minőségeket is hordoznak (Arany–Gyulai 1872, Kriza–Orbán–Benedek–Sebesi 1882).

Szabó Sámuel (1829–1905), a marosvásárhelyi és a kolozsvári református kollégium művelt tanára, Kriza János és Orbán Balázs méltó kortársa volt.

Diákjaival együtt végzett gyűjtései azt is jelezték, hogy archaikus elemekben gazdag népköltészet élt még akkor nemcsak a Székelyföldön, hanem Kalotaszeg, Mezőség és Szilágyság magyar falusi közösségeiben is. Érdekes tény, hogy Szabó Sámuel marosvásárhelyi tanítványainak klasszikus értékű balladagyűjteménye egészen az utóbbi évekig kéziratban kallódott. (Szabó 2009.)

Rédiger Ödön elsősorban kolozsvári tanárának, Kanyaró Ferencnek az ösztönzésére 1895–96-ban végzett népköltészeti gyűjtéseket Szabédon, ahol édesapja unitárius lelkész volt. A Dimény Mózesné Szabó Annától lejegyzett folklórszövegek azt tanúsították, hogy az erdélyi Mezőség és a Székelyföld határán fekvő településben a 19. század utolsó évtizedében még klasszikus balladatípusok helyi változatai éltek. (Olosz 2009.)

Kanyaró Ferenc nagy lelkesedéssel szervezte és irányította 1892–1906 között a kolozsvári unitárius kollégium diákjainak önképzőkörét, melynek keretében igen értékes folklór- és balladagyűjtést is végeztek. A tudós pedagógus 1896-ban elküldte a több mint kétszázötven balladát tartalmazó kéziratát Budapestre, hogy a Kisfaludy Társaság a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozatban jelentesse meg. Habár a Társaság nem adta ki a címére elpostázott balladagyűjteményt, Kanyaró Ferenc diákjaival együtt kitartóan tovább folytatta erdélyi folklórgyűjtéseit (Olosz 2009: 7–8). A tudós tanár és diákjainak teljes gyűjteménye nemrég jelent meg nyomtatásban, mely összesen 421 erdélyi magyar népballadát és epikus éneket tartalmaz, tehát az egyik leggazdagabb és legértékesebb magyar népballadagyűjtemény (Kanyaró 2015).

A 19–20. századok fordulóján kibontakozó újabb erdélyi kutatások tovább gazdagították a magyar népballadák szöveg- és dallamkorpuszát (Seprődi 1974: 292–392, Viski 2011). Azonban Vikár Béla, Bartók Béla és Kodály Zoltán nemzedékének tagjai már nem csak szépirodalmi alkotásként, tehát esztétikai szempontok alapján gyűjtötték és elemezték a magyar népballadát. Meggyőződéssel hirdették, hogy a balladák szövegei és dallamai elválaszthatatlan, szerves egységet alkotnak, terepgyűjtéseik során pedig a korábbi nemzedeknél még igényesebb, még pontosabb szöveglejegyzést honosítottak meg.

Mivel a két világháború közötti időszakban Erdélyt és Moldvát már nem választotta el államhatár, több magyar kutató (Domokos Pál Péter, Veress Sándor, Lükő Gábor) felkereshette a csángó falvakat, azokban pedig újabb és újabb, a Kárpát-medencében már ritkán előforduló magyar nyelvű balladaszövegeket, valamint régies dallamokat jegyezhettek le (Domokos 1931, 1941; Veress 1989).

A kolozsvári magyar folkloristák a második világháborút követő évtizedekben Faragó József és Jagamas János vezetésével kezdeményezték és

folytattak rendszeres terepkutatásokat a moldvai csángó falvakban. Gyűjtéseikből 1954-ben jelentettek meg szakszerű válogatást, melyben nemcsak a balladák szövegeit, hanem azoknak dallamait is közölték (Faragó–Jagamas–Szegő 1954). Megjegyezzük, hogy Szegő Júlia korabeli moldvai gyűjtései csak pár évtizeddel később, 1988-ban Budapesten láthattak nyomdafestéket (Szegő 1988).

Kallós Zoltán még az 1940-es években kezdte el mezősegi gyűjtéseit, majd azokat rendre Kalotaszegen, Moldvában és Gyimesben folytatta tovább. Az 1950-es évektől kibontakozó terepkutatásai egyértelműen azt tanúsították, hogy klasszikus népballadák nem csak a Székelyföldön, hanem Erdély vármegyei és Moldva csángó magyar falusi közösségeiben is élnek. Első jelentős gyűjteménye, a *Balladák könyve* 1970-ben jelent meg Szabó T. Attila gondozásában, szakszerű előszavával és jegyzeteivel (Kallós 1970). Kötete azóta számtalan kiadásban megjelent, s Kriza János *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjteményéhez hasonlóan, újból lázba hozta a magyar értelmiségi réteg jelentős részét. A *Balladák könyve* tehát viszonylag rövid idő alatt a magyar nemzeti kultúra szerves részévé, nemzeti szimbólummá vált. (Legújabb bővített kiadása Kallós 2014.) Kiemeljük, hogy a magyar folklorzstika egyéniségkutató eredményeire és hagyományaira támaszkodva Kallós Zoltán térképezte fel és adta közre egyik legtehetségesebb klézsei csángó adatközlőjének, Szályka Rózsa ballada- és daltudását tükröző gyűjteményét (Kallós 1973). A szintén Klézsen élő Hodorog Luca folklór- és balladatudását az 1980-as években dokumentálták, majd a rendszerváltozást követő években adták ki balladáit, dalait és meséit (Pozsony 1994. Lásd még Seres–Szabó 1991).

Konsza Samu, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tanára 1927-től kezdődően, diákjainak bevonásával széleskörű gyűjtőmozgalmat szervezett az iskola vonzáskörületéhez tartozó falvakban. *Háromszéki magyar népköltészet* című folklórgyűjteményük Faragó József szerkesztésében 1957-ben jelent meg. Annak szöveganyaga azt tükrözte, hogy a klasszikus balladák jelentős része a 20. század közepére már kiszorult a vidék élő folklórából, azonban továbbra is népszerűek maradtak Háromszéken az új stílusú és betyárballadák, valamint a különböző lokális szerencsétlenségeket, tragédiákat megverselő helyi balladák. (Konsza 1957.)

A sepsiszentgyörgyi mikós diákok gyűjtőmozgalmát az 1960-as évek elejétől kezdődően Albert Ernő szervezte újra, aki tanítványaival együtt mintegy 3000 csíki és háromszéki népballadát, illetve változatot gyűjtött össze. Ezekből összesen 425 darabot közölt *Háromszéki népballadák* című kötetében, mely 1973-ban jelent meg Faragó József gondozásában. A kiadvány anyaga azt

tükrözte, hogy a régi stílusú népballadák a vidéken visszaszorultak, szinte eltűntek a kollektivizálást követő évtizedekben, s a legtöbb háromszéki faluban már csak a magyar ajkú cigányok halottvirrasztóiban maradtak fenn. Érdekes tény, hogy továbbra is népszerűek maradtak a székely közösségekben a különböző rabénekek és betyárdalok, valamint az új stílusú és lokális balladák. (Albert 1973.) Albert Ernő a rendszerváltozást követő években több újabb forráskiadványt is megjelentetett, melyekben a háromszéki cigányközösségekben továbbélő balladaéneklést dokumentálta (Albert 1998, 2000).

Konsza Samu és Albert Ernő háromszéki gyűjtéseit Pozsony Ferenc folytatta tovább, aki elsősorban a felső-háromszéki, a Fekete-ügy folyó medencéjében élő magyar ajkú cigányok halottvirrasztóiban bukkant, korábban ritkán lejegyzett, klasszikus népballadák helyi változataira, ahol ritualizálódásukat is megfigyelhette, leírhatta (Pozsony 1981, 1984).

Ráduly János 1975-ben megjelent kötetében mutatta be, hogy milyen népballadák maradtak fenn egy marosszéki falu élő szájhagyományaiiban (Ráduly 1975). Szakszerűen megalapozott és összeállított tanulmányában pedig néprajzi és szociológiai módszerek segítségével elemezte a Kibédén élő nemzedékek balladaismeretét (Ráduly 2002). Majd önálló kötetében mutatta be legkiválóbb magyar ajkú cigányénekesének, Majlát Józsefné Ötvös Sára balladatudását és készletét (Ráduly 1979).

Albert Ernő saját helyszíni gyűjtései alapján mutatta be a csíki népballadákat (Albert 2004), egy másik kiadványában pedig egyetlen gyergyói énekesének ballada- és daltudását közölte (Albert 1989). Lőrincz Ilona és Lőrincz József, egy Udvarhelyszéken dolgozó pedagógus-házaspár még az 1970–80-as években gyűjtötte össze a Székelypetken élő népballadákat (Lőrincz I. – Lőrincz J. 2014). Seres András pedig az 1962-es kollektivizálást követő évtizedekben jegyezte le a barcasági magyar falvakban élő klasszikus és új stílusú balladák szövegeit (Seres 1984: 69–85).

Horváth István, magyarórdi származású népköltő, szintén a második világháború követő évtizedekben gyűjtötte össze a szülőfalujában élő hagyományokat. A kiadványában közzétett balladaszövegek pedig azt tanúsítják, hogy Erdély középső részén, tehát a Kis-Küküllő és a Maros folyók közötti területeken is jelentős balladaköltészet élhetett egészen a 20. század közepéig. (Horváth 1971: 341–348.) Megjegyezzük, hogy Horváth István népzenei gyűjtései nemrég jelentek meg Budapesten Pávai István szerkesztésében (Pávai 2015).

Keszeg Vilmos a rendszerváltozást követő évtizedekben gyűjtötte össze és közölte az utóbbi 150 évben Aranyosszéken lejegyzett népballadákat (Keszeg 2004, 2014). Véleménye szerint elsősorban olyan klasszikus és új stílusú nép-

balladák maradtak fenn a vidék magyar falvaiban, melyek egészen a közelmúltig érvényes erkölcsi és társadalmi értékekre, valamint élethelyzetekre utaltak (Keszeg 2004: 233).

Olosz Katalin az 1960-as évek közepén végzett terepmunkát Győrmonostoron. Gyűjtései azt igazolták, hogy a kalotaszegi falvak nemcsak tárgyi kultúrájukban, hanem szóbeli költészetükben is számos régies elemet, veretes klasszikus balladákat őriztek meg (Olosz–Almási 1969).

Almási István Szilágyságban végzett népzene gyűjtései pedig azt igazolták, hogy a Partium és a történeti Erdély határán fekvő vidéken, egészen a 20. század közepéig, számottevő balladaköltészet élt (Almási 1979: 211–216).

Bura László tanítványaival együtt gyűjtötte össze a szatmári falvakban élő népballadákat. Eredményeiket 1978-ben sikerült megjelentetniük önálló kötetben, melynek anyaga azt is tükrözte, hogy a 20. század közepén már jóval kevesebb klasszikus és vígballada élt ebben a térségben, de a vidéken továbbra is népszerűek maradtak a kelet-alföldi tájakon szélesebb körben elterjedt betyárballadák és rabénekek, valamint új stílusú balladák. (Bura 1978.)

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar értelmiségiek csak a 19. század közepén fedezték fel az Erdélyben és a Moldvában élő népballadákat. A romantikus kultúraszemlélet jegyében, a nép ajkán élő balladákat egy ősi, egzotikus kulturális réteg relikviáinak tartották, éppen ezért sokáig csak a legrégebbi típusokat és változataikat keresték.

A *Vadrózsák* megjelenését követő magyar–román eredetvita újabb terepgyűjtéseket és rendszeresebb összehasonlító kutatásokat eredményezett, messzemenően elősegítette, hogy a székely népballadák beépültek a magyar nemzeti kultúra magjába, magyarságszimbólumokká váltak. Az időszakosan fellángoló eredetviták közepette többen foglalkoztak a magyar népballadák európai párhuzamaival (lásd Vargyas 1976 I.: 37–56) és a szomszédos népeknél élő variánsaival (Faragó 1977: 395–544, 1981, 2005: 587–732).

Kósa László figyelmeztetett arra, hogy a magyar kutatók 1945 előtt elsősorban az erdélyi román és szász kultúrát ért magyar hatásokat vizsgálták. Majd a második világháborút követő évtizedekben már legtöbbször a román hatás bemutatását tartották fontosnak (Kósa 1991: 198). Faragó József összehasonlító vizsgálatai során kiemelten foglalkozott *A megölt havasi pásztor*

(Miorița), *A halott testvér, Györgyike és Ilona, A leány és a lovas, Mezőbándi úrfi, Novák és Gruja* interetnikus vonatkozásaival (Faragó 1977: 395–544, 2005: 587–732).

Miközben a 19. század közepén élő romantikus kultúraszemlélet jegyében a kutatók csak a legpatinásabb, a legrégebb, a legmagasabb esztétikai, költői minőségeket hordozó változatokat gyűjtötték össze, legtöbbször beavatkoztak az általuk lejegyzett balladaszövegekbe, hibáikat kijavították, korrigálták és megszépítették. Kihangsúlyozzuk, hogy a legismertebb 19. századi gyűjtők (Kriza János, Benedek Elek) alkotó, író és költő emberek voltak, így legtöbbször feljogosítva érezték önmagukat arra, hogy beleavatkozzanak a terepen összegyűjtött balladák szövegeibe. (Kriza 2013: 613–620, Olosz 2011: 201–242.)

A 20. század elején kibontakozó népzene-kutatások a szövegek és a dallamok szoros egységére mutattak rá, s egyúttal a balladaszövegek pontosabb lejegyzését is meghonosították fokozatosan. A folklórszövegek lejegyzésének gyakorlatában a szöveghűségere való tudatos törekvés csak a 20. század közepén bontakozott ki.

Már a 19. század végéig megvalósított terepkutatások azt tanúsították, hogy Erdélyen belül nem csak a Székelyföldön, hanem Kalotaszegen, Mezőségen és Dél-Erdélyben, valamint a moldvai csángó magyar falvakban is számottevő balladaköltészet élt. A huszadik század első felében és közepén a kutatók újabb eredményes gyűjtéseket végeztek a moldvai csángó magyar falvakban, valamint Erdély vármegyei településeiben is. Majd a fokozatosan kibontakozó levéltári kutatások azt igazolták, hogy a magyar kultúra központi, újító centrumaiból a különböző balladatípusok, rétegek fokozatosan és folyamatosan terjedtek el a magyar nyelvterület keleti részein és peremterületein.

Míg a polgárosodás, az urbanizáció, az iparosodás és a modernizáció gyökeresen átrendezte a Kárpát-medencében élő falusi magyar közösségek társadalmát és kultúráját, az élő balladaéneklés egyre inkább visszaszorult Erdély és Moldva hagyományörzőbb vidékeire: Kalotaszegre, Mezőségre, Gyimesekbe és Moldvába.

A kutatók Erdélyben azt is megfigyelhették, hogy a magyarsággal együtt élő magyar ajkú cigányok a magyar népballadákat sok faluban fokozatosan átvették, majd pár évtizeden át még tovább éltették halottvirrasztóikban (Albert 1998, 2000; Pozsony 1981; Ráduly 1978).

Mivel a kutatók a balladaszövegeket elsősorban szépirodalmi alkotásoknak tartották, többen foglalkoztak stilisztikai és költői eszközeikkel. Ráműtettek arra, hogy az erdélyi és a székelyföldi klasszikus balladákat általában a

tömörség, gondolatpárhuzam, ismétlés, kihagyás, szimbolikus és metaforikus nyelvezet, drámai, epikus és lírai eszközök alkalmazása jellemzi. Kiemelték, hogy a moldvai változatok epikusabbak, szinte az európai balladaköltészet kialakulásának kezdeti, korai állapotát tükrözik és képviselik.

Viszonylag kevesen foglalkoztak a magyar népballadák stílustörténeti besorolásával, párhuzamaival és kapcsolataival. Azonban már többen rámutattak, hogy az európai népballadák korábbi, régebbi előzmények és elemek felhasználásával voltaképp a reneszánsz idején alakultak ki, amikor az értelmiségiek, a különböző alkotók és gondolkodók elsősorban a földi élet szépségeire és nehézségeire, asszonyorsókra és érzelmekre terelték a figyelmet. Kihangsúlyozták, hogy a népballadák voltaképpen az európai reneszánsz jellegzetes költői alkotásai, melyek elsősorban a földi ember megpróbáltatásait, az egyéni érzelmek és vágyak, valamint a közösségi értékrend összeütközését fejezik ki sajátos művészi eszközökkel. (Vargyas 1976 II.: 803–805.)

Habár napjainkig nem készült el rendszeres magyar balladatár, különböző tartalmi, szerkezeti és formai elemek, kulcsmotívumok, stílustörténeti jegyek alapján több kutató foglalkozott a magyar balladaköltészet tartalmi és formai rendszerezésével és tipologizálásával. Például Solymossy Sándor az első magyar néprajzi szintézisben, a *Magyarság Néprajza* harmadik kötetében a magyar balladákat a következő csoportokba sorolta: 1. *általános mesetárgyúak*, 2. *törökvilágbéliek*, 3. *18. század béliek*, 4. *19. századiak*, 5. *helyi népballadák*, 6. *újabb keletkezésű betyárballadák*, 7. *víg balladák*. (Solymossy 1935.)

Ortutay Gyula és Kríza Ildikó az 1968-ban megjelentetett *Magyar népballadák* című reprezentatív kötetben a *régi stíluson* belül 1. klasszikus népballadákat, 2. vígballadákat és románcokat, 3. balladás dalokat; az új stíluson belül pedig 1. betyárballadákat és balladás dalokat, 2. családi eseményekhez, gyilkosságokhoz, szerencsétlenségekhez fűződő balladákat és balladás dalokat különített el (Ortutay–Kríza 1968: 806–814).

Vargyas Lajos *A magyar népballada és Európa* című összefoglalásában a magyar népballadaköltészet alkotásait a következő stílustörténeti csoportokra tagolta: 1. *régi, középkori balladák*, 2. *balladaszerű régi énekek*, 3. *18–19. (20.) századi ponyvaballadák*, 4. *betyárballadák*, 5. *új balladák*. (Vargyas 1976 II.: 820–822.)

Faragó József a *régi magyar népballadák* sorában a következő tematikus csoportokat különítette el: 1. *próbatételek*, 2. *szerelem*, 3. *tiltott szerelem*, 4. *az eladott leány*, 5. *asszonyi sors*, 5. *házasélet*, 6. *anya és gyermeke*, 7. *gyilkosok*, 8. *rabság és szabadság*, 9. *túlvilágiak*. (Faragó 1973: 417–422.)

Olosz Katalin a *Vadrózsák* második kötetének balladáit és epikus énekeit a következő tematikus csoportokra tagolta: 1. *mágikus-mitikus*, 2. *szerelemi*, 3. *családi*, 4. *társadalmi konfliktus*, 5. *történeti, vitézi, rab, bujdosó, históriás*, 6. *hősi énekek*, 7. *sírató vagy balesetballadák*, 8. *bűntényballadák*, 9. *tréfás, csúfolódók*. (Kriza 2013: 5–7.)

Kriza Ildikó külön kötetet szánt a magyar legendaballadák műfaji, tartalmi és formai sajátosságainak meghatározására. A *Mária-balladák*on belül a következő csoportokat különítette el: 1. epikus énekek Mária születéséről, 2. énekek az egyiptomi menekülésről, 3. szálláskereső Mária, 4. Mária menyegzője, 5. Mária halála, 6. fiát kereső Mária. A *Jézus-énekek* csoportjában pedig a következő tematikus csoportokat sorolta fel: 1. Jézus születése, 2. szálláskereső Jézus, 3. alamizsnakérő Jézus (Kriza 1982: 5–6.) Megjegyezzük, hogy nemcsak a magyar, hanem a román folkloristák is ezeket az énekeket a karácsonyhoz szorosan fűződő kántálóénekek, kolindák csoportjába sorolták (Dömötör 1983: 92–93, 100–120, 139–144; Brătulescu 1981).

A 19. század elején és közepén a magyar balladák gyűjtői még nem tartották fontosnak, hogy rögzítsék énekeseik nevét, nemét, életkorát, felekezetét, foglalkozását, írástudását, lakóhelyét stb. A kutatók csak a 19. század végétől és a 20. század közepétől fordítottak nagyobb figyelmet adatközlőik bemutatására. Az Ortutay Gyula nevével fémjelzett magyar egyéniségkutató iskola módszereit számos hazai balladakutató is hasznosította a 20. század második felében.

Kallós Zoltán Szályka Rózsa, Ráduly János Majlát Józsefné Ötvös Sára, Albert Ernő Ádám Joákimné Kurkó Julianna, Pozsony Ferenc pedig Lőrinc Györgyné Hodorog Luca balladatudását, annak kiépülését, belső rétegeit, változását és szerepét elemezte (Kallós 1973, Ráduly 1975, Albert 1989, Pozsony 1994). Tehát a magyar mesegyűjtők mellett a balladakutatók is egyértelműen megfogalmazták, nem szabad túlhangsúlyoznunk az „arctalan” közösségek szerepét a népköltészet működésében, mivel a kivételes memóriával, zenei és énekesi tehetséggel megáldott egyének jelentős szerepet játszottak a balladaszövegek és dallamok memorizálásában, megőrzésében, alakításában és átadásában. Kallós Zoltán gyűjteményéből ismerjük, hogy Szályka Rózsa, aki nem is tudott írni vagy olvasni, s ritkán lépte át szülőfalujának határait, összesen 163 dalt ismert, azoknak 1010 versszakát, 3786 verssorát memorizálta. A klézsei énekes összesen 26 balladát ismert, melyek 406 versszakot és 1568 verssort tartalmaztak. (Kallós 1973: 7.)

Az elmúlt évszázadban nagyon kevesen kutatták, hogy a népballadák voltaképp hogyan élnek a falusi közösségekben. Kevesen elemezték, hogy a különböző társadalmi (nemzedéki, nemi, etnikai, felekezeti, foglalkozási)

csoportok milyen balladaismerettel rendelkeznek. (Pozsony 1984: 24–41.) Az erdélyi folkloristák közül végül is csak Ráduly János vizsgálta meg a Kis-Küküllő völgyében fekvő Kibédén, hogy a népballadák milyen helyet foglaltak a falu köztudatában az 1962-es kollektivizálást követő évtizedben. Megjegyezzük, hogy Seprődi János (1874–1923) saját szülőfalujában 22 kibédi népballada szövegét és dallamát jegyezte le a 20. század első évtizedében, míg az 1960-as években ugyanott Ráduly János tudatos, kitartó munkával már 50 balladatípus 150 változatát gyűjtötte össze. (Faragó–Ráduly 1969: 505.) Helyszíni kutatásai során összesen 1210 személy balladatudására kérdezett rá. Gyűjtései idején a klasszikus népballadák már kiveszőben voltak a falu élő hagyományából, s csak páran ismertek új stílusú és helyi balladákat. Kibédi adatközlőinek jelentős része elsősorban magyar irodalmi tankönyvekben, különböző nyomtatványokban találkozott népballadákkal. (Faragó–Ráduly 1969: 508–510. A kutatás utóéletéről lásd még Ráduly 2002.)

Mivel a szerves népballadaéneklés Erdélyben és Moldvában is rendre megszűnt, elsősorban a polgárosodás, a modernizáció és a globalizáció hatására, napjainkban már csak írott, levéltári forrásokból kerülhetnek elő újabb, eddig ismeretlen balladaváltozatok. Megjegyezzük, hogy a hazai és a magyarországi tudósok az Erdélyben féltve őrzött állami és egyházi levéltárak állagait csak az 1989-es rendszerváltozást követő években kutathatták szabadabban, amikor az erdélyi néprajzkutatók számára elérhetőkké váltak a magyarországi archívumok is.

A magyar balladaköltészet eddigi szövegtárát, eredményeit, kutatástörténetét elsősorban Domokos Pál Péter, Faragó József, Olosz Katalin és Szakál Anna gyarapította különböző levéltári források segítségével. Kutatásaik során felszínre hozták és publikálták Petrás Ince János, Kriza János, Szabó Sámuel, Kanyaró Ferenc, Rédigér Ödön, Viski Károly kéziratokban lappangó gyűjtéseit, melyek teljesen új kontextusba helyezték a magyar balladagyűjtők eddigi eredményeit és munkásságát (Antal–Faragó–Szabó T. 1971; Domokos 1979; Kanyaró 2015; Keszeg 2004, 2014; Kriza 2013; Olosz 2009, 2011; Szabó 2009; Szakál 2012). Segítségükkel voltaképp ma teljesen újra lehetne írni, át lehetne értékelni a magyar balladakutatás eddigi eredményeit és történetét. Azonban a népballadák már annyira kihullottak a posztmodern emberek életéből, az értelmiségiek érdeklődési köréből, valamint a néprajz és az antropológia népszerű témái közül, hogy az újabban feltárt, hatalmas mennyiségű balladaanyag segítségével is nehezen lehet megváltoztatni az elmúlt 150 év alatt kialakult kánonokat.

A balladák tehát kiestek nemcsak az erdélyi és a moldvai élő szájhagyományokból, organikus népi kultúrából, hanem a néprajzi kutatások időszerű, divatos témái közül is. Mivel napjainkban nem jelentenek különösebb tudományos kihívást, megoldásra váró korszerű problémát, az utóbbi évtizedekben már ritkán készül róluk tematikus, formai, stilisztikai, szociológiai vagy antropológiai elemzés, tanulmány és összegezés. Megjegyezzük, hogy az elmúlt évtizedekben számos olyan reprezentatív balladaválogatás jelent meg, mely hatékonyan kiszolgálja a népballadaköltészet iránt érdeklődő értelmiségieket, pedagógusokat, népművelőket, diákokat. (Csanádi–Vargyas 1954; Faragó 1973, 1998, 2002, 2006; Ortutay–Kríza 1968; Vargyas 1976, 1979.)

Kutatástörténeti összefoglalónk végén pár alapvető kérdésünket is megfogalmazzuk. Milyen jövőt szánunk az erdélyi és a moldvai magyar népballadának? Kötetekbe, archívumokba zárjuk vagy organizált formában, az oktatási és a művelődési intézmények segítségével revitalizáljuk, szervesen beépítjük posztmodern életünkbe?

Kihangsúlyozzuk, hogy az Erdélyben és a Moldvában élő falusi közösségek az ősszmagyar és az európai balladaköltészet igen jelentős részét megőrizték egészen a 20. század második feléig. Az elmúlt másfélszáz évben összegyűjtött és szétszórtan publikált balladákat a magyar kulturális, szellemi örökség igen becses részének tekintjük. Éppen ezért fontos tudományos feladatnak tartjuk az erdélyi és a moldvai magyar népballadák szisztematikus összegyűjtését, szakszerű adatolását, rendszerezését, tipologizálását, digitalizálását, világhálón való közzétételét és elérhetővé tételét.

IRODALOM

ALBERT Ernő

- 1973 *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye Faragó József bevezetőjével és jegyzetével. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- 1989 *Édesanyám sok szép szava*. Ádám Joákimné Kurkó Julianna énekei. Albert Ernő gyűjtése. Kriterion Könyvkiadó, București.
- 1998 *Sok szép cigányleány. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népdalok és balladák*. Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza, Sepsiszentgyörgy.

2000 *Szabad madár. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok.* Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.

2004 *A halálra táncoltatott leány. Csíki népballadák.* Albert Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy.

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági népzene.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

ANTAL Árpád

1962 Balog Józsi balaldája keletkezésének és változásainak kérdéséhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények VI.* 27–67.

ANTAL Árpád – FARAGÓ József – SZABÓ T. Attila

1971 *Kriza János.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

ARANY László – GYULAI Pál

1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény I.) Atheneum, Pest.

BLAGA, Lucian

1936 *Spațiuł mioritic.* Editura Cartea Românească, București.

BRÁTULESCU, Monica

1981 *Colinda românească. The Romanian Colinda. (Winter-Solstice Songs.)* Editura Minerva, București.

BURA László

1978 *Szatmári népballadák.* Munkatársaival gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Bura László. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

CSANÁDI Imre – VARGYAS Lajos (szerk.)

1954 *Röpülj, páva, röpj. Magyar népballadák és balladás dalok.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

DIMÉNY Piroska

1998 Aranyosszék népzeneje. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta, a CD-mellékletet szerkesztette Pávai István. Néprajzi Múzeum, Budapest.

DOMOKOS Pál Péter

1931 *A moldvai magyarság.* Csíksomlyó.

1941 *A moldvai magyarság. A moldvai magyarság múltja és jelene. Százhusz csángómagyar népdal.* Negyedik, bővített kiadás. Kolozsvár.

1979 Petrás Ince János élete és műve. In: *Uő: „...édes hazámnak akartam szolgálni...”* Szent István Társulat. Budapest, 1297–1514.

DÖMÖTÖR Tekla

1983 *A népszokások költészete.* Második, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ERDÉLYI János (szerk.)

1846–1848 *Népdalok és mondák I–III.* Pest.

FARAGÓ József

1973 *Gyönyörű Bán Kata. Régi magyar népballadák.* Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Faragó József. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

1977 *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1981 Paralele între baladele populare românești și maghiare. *Anuarul de folclor* II. 147–156.

1998 Ószékely népballadák. Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

2002 *Csángó-magyar népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

2005 *Ismét a balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

2006 *Régi erdélyi népballadák.* Összesítő válogatás Faragó József és Olosz Katalin gondozásában, bevezető tanulmánnyal, utószóval és jegyzetekkel. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

FARAGÓ József – RÁDULY János

1969 A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában. *Etnographia* LXXX. (4) 504–513.

FARAGÓ József – JAGAMAS János – SZEGŐ Júlia

1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest.

FOCHI Adrian

1975 *Coordonate sud-est europene ale baladelor populare românești.* Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

1984 *Paralele folclorice. Coordonatele culturii carpatice.* Editura Minerva, București.

HOFER Tamás

1989 Paraszti hagyományokból nemzeti szimbólumok – adalékok a magyar nemzeti műveltség történetéhez. *Janus* VI. (1) 59–74.

1991 „A népi kultúra” örökségének megszerkesztése és használata Magyarországon. In: Uó (szerk.): *Népi kultúra és nemzetudat. Tanulmánygyűjtemény.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 7–14.

HORVÁTH István

1971 *Magyarózdai toronyaljja. Írói falurajz.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.

JAGAMAS János – FARAGÓ József

1974 *Romániai magyar népdalok.* Közzéteszi Jagamas János és Faragó József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

KALLÓS Zoltán

1970 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák.* Kallós Zoltán gyűjtése Szabó T. Attila gondozásában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1973 Új guzsalyam mellett énekettem én özvegyasszony Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hatvanhat esztendő koromban Klézsén Moldvában. Lejegyezte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Kallós Zoltán. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1996 *Ez az utazólevelem. Balladák új könyve.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

2014 *Balladás könyv.* Kallós Zoltán Alapítvány, Válaszút.

KANYARÓ Ferenc

2015 *Erdélyi népballadák és epikus énekek 1892–1905. Kritikai kiadás.* Kanyaró Ferenc szétszóródott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

KESZEG Vilmos

2004 Népballada. In: *Uő: Aranyosszék népköltészete I-II.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely, 233–270.

2014 Népballada. In: *Uő: Aranyos-vidék. Honismereti könyv.* Kriza János Néprajzi Társaság – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 425–436.

KONSZA Samu

1957 *Háromszéki magyar népköltészet.* Konsza Samu gyűjteménye. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely.

KÓSA László

1991 Erdély néprajza. *Ethnographia* 102. (3–4) 197–211.

KRÍZA Ildikó

1982 *A legendaballada. Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

1991 *A magyar népballada. Fejezetek a balladatudatásból.* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

KRÍZA Ildikó (szerk.)

1982 *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

KRIZA János

1863 *Vadrózsák. Első kötet. Székely népköltési gyűjtemény.* Kolozsvár.

2013 *Vadrózsák. Második kötet. Erdélyi néphagyományok.* Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

KRIZA János – ORBÁN Balázs – BENEDEK Elek – SEBESI Jób

1882 *Székelyföldi gyűjtés.* (Magyar Népköltési Gyűjtemény III.) Budapest.

LÖFGREN, Orvar

1989 A nemzeti kultúra problémái svéd és magyar példákon szemlélve. *Janus VI.* (1) 13–28.

LŐRINCZ Ilona – LŐRINCZ József

2014 *Székelypetki népballadák.* Gyűjtötte Lőrincz Ilona és Lőrincz József. Bevezető tanulmány és jegyzetek Lőrincz József. Top Invest Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

NÉMETH G. Béla

1982 A Vadrózsá-pör és Arany. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 69–78.

NIEDERMÜLLER Péter

1991 A magyar folklór szövegbázisának megkonstruálása a 19. században. In: Hofer Tamás (szerk.): *Népi kultúra és nemzettudat.* Magyarországi Kutató Intézet, Budapest, 15–23.

OLOSZ Katalin

2003 *Víz mentére elindultam. Tudománytörténeti, népismereti írások.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely.

2009 *Ne mondd, anyám, főd átkának. Dimény Mózesné Szabó Anna énekei. Szabéd, 1895–1896.* (Kriza Könyvtár.) Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatékából bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

2011 *Fejezetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából.* (Kriza Könyvtár.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

OLOSZ Katalin – ALMÁSI István

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet*. A szöveggyűjtemény Olosz Katalin, a dallamgyűjtemény Almási István munkája. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.

ORTUTAY Gyula

1935 *Székely népballadák*. Budapest.

ORTUTAY Gyula – KRÍZA Ildikó (szerk.)

1968 *Magyar népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

PÁVAI István

2015 *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében*. Hagymányok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest.

POZSONY Ferenc

1981 „Virrasztóbeli keserves nótáink”. Népballadák közössége és szer-tartása. *Korunk* XL. (10) 735–738.

1984 Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1994 *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*. A klézsei Lőrinc Györgyné Hodorog Lucától gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. A dallamokat hangszalagról lejegyezte és sajtó alá rendezte Török Csorja Viola. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

RÁDULY János

1975 *Kibédi népballadák*. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1978 Balladaéneklés a kibédi virrasztóban. In: dr. Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 245–251.

1979 *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadáit*. Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 *Vettem gyöngyöt. Népköltészeti tanulmányok, közlések*. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

2002 Egy folklórtanulmány születése és pályafutása. Faragó József levélváltásai Ráduly Jánossal. In: Deáky Zita (szerk.): Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára. Györffy István Egyesület, Budapest, 342–353.

SEPRÓDI János

- 1974 *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. A kötet Benkő András gondozásában jelenik meg. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SERES András

- 1984 Barcasági magyar népköltészet és népszokások. Sajtó alá rendezte Keszeg Vilmos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

SERES András – SZABÓ Csaba

- 1991 *Csángómagyar daloskönyv. Moldva 1972–1988*. Héttorony Kiadó, Budapest.

SOLYMOSSY Sándor

- 1935 Ballada. In: Czákó Elemér (szerk.): *A magyarság néprajza* III. Budapest, 85–147.

SZABÓ Sámuel

- 2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi Olosz Katalin. Európai Folklor Központ – Mentor Kiadó, Budapest–Marosvásárhely.

SZAKÁL Anna

- 2012 *„Így nőtt fejemre a sok vadrózsa...” Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. Kriza János Néprajzi Társaság – Magyar Unitárius Egyház, Kolozsvár.

SZEGŐ Júlia

- 1988 *Ismeretlen moldvai nótafák. Csángó falvak énekközlőinek szöveg- és dallamkincse*. Bevezető: Rajeczky Benjamin. Válogatta és szerkesztette Tari Lujza. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

TÁNCZOS Vilmos

- 2014 Újabb adatok Petrás Ince János (1813–1886) életpályájához. In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák*. Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár, 345–368.

VARGYAS Lajos

- 1976 *A magyar népballada és Európa I–II*. Zeneműkiadó, Budapest.
1979 *Balladaskönyv*. Zeneműkiadó, Budapest.

VERESS Sándor

- 1989 *Moldvai gyűjtés*. Gyűjtötte Veress Sándor. Szerkesztették Berlász Melinda és Szalay Olga. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI.) Muzsák Kiadó, Budapest.

VISKI Károly

- 2011 Viski Károly balladagyűjtései a huszadik század elején. In: Olosz Katalin (szerk.): *Fejezetek az erdélyi népballadagyűjtés múltjából*. (Kriza Könyvtár.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 9–70.

ZSIGMOND Gábor

- 1982 A „Vadrózsák” és a magyar folklorisztika új iskolája. In: Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 79–90.

